

**mbo  
-  
hbo**

# **Notitie aansluiting regio Haaglanden**



januari 2020

[spirit4you.nl](http://spirit4you.nl)

## 1. Inleiding

Spirit4you is een samenwerkingsverband van vo-, mbo- en hbo-scholen en gemeenten in de regio Haaglanden en heeft als doel de overstap naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt voor jongeren te verbeteren en scholen te ondersteunen.

Spirit4you valt onder de inhoudelijke verantwoordelijkheid van het VO Platform: de bestuurders van de vo-scholen, ROC Mondriaan en De Haagse Hogeschool. Vanuit dit platform is Lucas Onderwijs portefeuillehouder van Spirit4you.

Spirit4you wordt voornamelijk gesubsidieerd door de gemeente Den Haag, regiogemeenten dragen ook een gedeelte bij. Scholen dragen bij aan producten en activiteiten van Spirit4you door inzet van personeel te leveren.

Spirit4you mbo-hbo richt zich o.a. op de verbetering van de doorstroom van mbo-studenten naar het hbo. Naast het organiseren van professionaliseringsbijeenkomsten en het ontwikkelen van lesmateriaal besteedt Spirit4you mbo-hbo ook aandacht aan monitoringsgegevens. Dit initiatief komt voort uit de wens vanuit het onderwijs, meer zicht te krijgen op studentenstromen met betrekking tot doorstroom en uitval van mbo naar hbo.

In deze notitie wordt een aantal thema's geanalyseerd. Uitgangspunt is hierbij de leerling populatie in de regio Haaglanden.

We hebben te maken met complexe thematiek. Vanuit veel verschillende mbo-opleidingen stromen studenten door naar veel verschillende hbo-opleidingen. Er is sprake van 'student gebonden problematiek', naast factoren die meespelen als het gaat om bijvoorbeeld cognitie.

Afhankelijk van de opleidingen en de setting kan deze notitie gebruikt worden om in kaart te brengen wat op het mbo kan bijdragen aan een betere voorbereiding voor het hbo en wat op het hbo kan bijdragen aan een betere ontvangst en begeleiding van studenten op het hbo.

Doel van deze notitie: het gesprek op gang te brengen over doorstroom en uitval van mbo naar hbo en te werken aan concrete plannen ter verbetering.

Dit document kan gebruikt worden in gesprekken met o.a. bestuurders, directies, decanen en studieloopbaanbegeleiders betrokken bij de thematiek aansluiting mbo-hbo, als opmaat naar verdere afspraken/acties. Spirit4you kan hierbij -desgewenst op maat- ondersteuning bieden, zoals training m.b.t. de overstap naar het hbo, het hbo-cv ondersteunen, het ontwikkelen van digitaal lesmateriaal rond LOB en overstap naar het hbo, ontvangst en begeleiding op het hbo en het verzorgen van professionaliseringsbijeenkomsten.

Geraadpleegde bronnen voor deze notitie zijn:

- DUO, Ministerie van OCW
- Vereniging Hogescholen (VH) - Feiten en Cijfers

In deze notitie staan enkele specifieke maatwerktabellen.

In de afzonderlijke tabellen wordt toegelicht over welk cohortjaar de gegevens betrekking hebben.

Voor de regio Haaglanden zijn de volgende gemeenten betrokken:

- Den Haag
- Leidschendam-Voorburg
- Rijswijk
- Delft
- Pijnacker-Nootdorp
- Westland
- Zoetermeer
- Midden-Delfland
- Wassenaar

## 2. Mbo 4-gediplomeerden van mbo-instellingen met minstens 1 vestiging in het gebied van regio Haaglanden

Allereerst is in beeld gebracht hoeveel mbo-studenten van mbo-instellingen in regio Haaglanden een diploma behaalden in schooljaar 2017-2018. Zie onderstaande tabel.

**Tabel 1: behaald mbo-diploma naar leerweg en sectoren (niveau 4) in schooljaar 2017-2018<sup>1</sup>**

(bij kleine aantallen is een range van getallen weergegeven, in het kader van AVG)

mbo-instellingen	economie	groen	techniek	zorg en welzijn	Totaal
Lentiz	0-10	230			231
mboRijnland	864		326	1057	2247
ROC Mondriaan	937	0-10	205	816	1966
Wellantcollege		351			351
<b>Totaal</b>	<b>1802</b>	<b>589</b>	<b>531</b>	<b>1873</b>	<b>4795</b>

Bron: [https://duo.nl/open\\_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/deelnemers-mbo10.jsp](https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/deelnemers-mbo10.jsp)

NB. Lang niet alle studenten van mbo-instellingen wonen in regio Haaglanden. In bovenstaande tabel zijn alleen studenten woonachtig in Haaglanden opgenomen. Bij ROC Mondriaan woont meer dan 75% van de studenten binnen de regio, bij mboRijnland is dit ongeveer een derde deel. Bij Lentiz en Wellant zijn de percentages nog lager.

## 3. Doorstroom vanuit het mbo naar het hbo

Onderstaand wordt een beeld gegeven van de doorstroom van mbo naar hbo.

Van de instroom van de vier hogescholen met minstens 1 vestiging in de regio Haaglanden is bekend met welke vooropleiding studenten in het hbo zijn ingestroomd in het eerste jaar. Deze informatie is ook beschikbaar op vestigingsniveau per hogeschool. In onderstaande tabel staat aangegeven hoeveel studenten dit betreft.

Deze gegevens betreffen de studenten in het eerste jaar in het hbo in schooljaar 2018-2019, die daarvoor een mbo diploma hebben behaald.

**Tabel 2: Aantal hbo 1<sup>e</sup> jaars in schooljaar 2018-2019 met een mbo-vooropleiding<sup>2</sup>**

Lokaties				
Hogeschool	Den Haag	Delft	Zoetermeer	Totaal
Haagse Hogeschool	1613	131	44	1788
Hogeschool Inholland	183	65		248
Hotelschool The Hague	14			14
Hs. der Kunsten Den Haag	24			24
<b>Totaal</b>	<b>1834</b>	<b>196</b>	<b>44</b>	<b>2074</b>

In totaal zijn 2074 studenten uit de regio Haaglanden met een mbo-vooropleiding gestart met een hbo-opleiding. De vestigingen in Den Haag zijn met ruim 1800 studenten het grootst.

### Tussenjaar

Niet alle geslaagde mbo-ers gaan gelijk doorleren. Een deel van de mbo-gediplomeerden neemt een tussenjaar. Hierover zijn alleen landelijke cijfers bekend (bron DUO Data). In 2014 was dit percentage 4,5 %, om in 2016 te stijgen naar 6%. Wellicht hebben de nieuwe studiefinancieringsregels hierbij een rol gespeeld.

<sup>1</sup> Bron: [https://duo.nl/open\\_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/deelnemers-mbo10.jsp](https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/deelnemers-mbo10.jsp)

<sup>2</sup> Bron: Maatwerkvraag Vereniging Hogescholen

#### 4. Hoe doen mbo-ers het in het hbo?

Hoe succesvol zijn mbo-ers in het hbo? De eerste vraag die hierbij wordt beantwoord is: Hoe ziet de uitval van mbo naar het hbo er uit? Om te kunnen meten hoe succesvol mbo'ers op het hbo zijn, is het wellicht verstandig om allereerst naar de uitval cijfers te kijken

In onderstaand –landelijk!- overzicht staat beschreven hoe hoog de uitval is tot 1 jaar na inschrijving. In de laatste kolom staat welk percentage in totaal is uitgevallen 3 jaar na de start in cohort 2015-2016, dus schooljaar 2018-2019.

**Tabel 3: Uitval na 3 jaar in het hbo naar geslacht en vooropleiding, landelijk<sup>3</sup>**

		2011	2012	2013	2014	2015
<b>man</b>	havo	19,6	19,6	18,6	17,7	17,5
	mbo	31,7	32,3	33	31,1	29,1
	vwo	11,1	10,6	11,8	10,8	10,8
	onbekend	52,8	51	56,6	75,4	75,5
	overig	25,4	28,7	31,7	25,4	25
	ho	9	9,2	9,9	8	6,6
<b>vrouw</b>	havo	13,1	12,2	11,3	10,5	10,1
	mbo	29,9	29,3	29,5	26,9	25,1
	vwo	6,3	5,3	5,2	5,6	5,5
	onbekend	41,3	41,2	39,6	58,6	59,3
	overig	20,8	18,5	23,2	16,3	16,1
	ho	8,7	5,5	5,5	5,5	4,4
<b>landelijk</b>		21	20,6	20,7	19,5	18,5

*Bron: Vereniging Hogescholen, Feiten en cijfers.*

In dit overzicht valt op dat vwo -gediplomeerden het minst uitvallen, zowel bij mannen als bij vrouwen. Jongeren met een havo voor opleiding vallen vaker uit. Degenen met een mbo-diploma vallen het meeste uit, waarbij de mannen vaker uitvallen dan vrouwen.

Over de overgang van mbo-ers naar het hbo zijn enkele nadere analyses gemaakt. Daarbij spelen de volgende aspecten een rol:

- Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond stromen vaker in het hbo, switchen vaker, maar vallen iets minder vaak uit in het eerste jaar dan studenten met een westerse migratieachtergrond of een Nederlandse achtergrond.
- Studenten van wie geen van beide ouders hoogopgeleid zijn stromen minder vaak door naar het hbo, vallen vaker uit in het eerste jaar, maar verschillen niet in switch van studenten met minstens één hoog opgeleide ouder.
- Studenten uit gezinnen met een middel of laag inkomen stromen minder vaak in het hbo, en studenten uit gezinnen met een laag inkomen switchen vaker en vallen vaker uit, dan studenten uit gezinnen met een hoger inkomen. Dit is de meest kwetsbare groep.

<sup>3</sup> Bron: Vereniging Hogescholen, Feiten en cijfers.

In tabelvorm zien de verschillen tussen instroom uit het mbo en succes in het hbo er als volgt uit:

**Tabel 4 Verschillen tussen groepen mbo-ers bij doorstroom naar het hbo<sup>4</sup>**

	Instroom	Switch in of na het 1e jaar	Uitval in het 1e jaar
Niet-Westerse migratieachtergrond	Stromen relatief meer in	Switchen vaker	Vallen minder vaak uit
Ouders niet hoog opgeleid	Stromen relatief minder in	Geen verschil met ouder(s) hoog opgeleid	Vallen vaker uit
Mannen	Stromen relatief meer in	Switchen vaker	Geen verschil met vrouwen
Lage inkomens	Stromen relatief minder in	Switchen vaker	Vallen vaker uit

Bron: <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/doorstroom-van-mbo-naar-hbo>

De sociaal economische achtergrond van hbo-studenten met een mbo-vooropleidingen blijkt van invloed op het studiesucces in het hbo.

Louise Eiffers heeft uitgebreid stilgestaan bij de overgang van mbo naar hbo<sup>5</sup>. In 2016 haalt gemiddeld 49% van alle hbo-studenten in Nederland binnen vijf jaar een diploma. Het studiesucces verschilt tussen opleidingen en groepen studenten. Zo halen studenten in de sectoren economie en onderwijs & opvoeding minder vaak hun diploma, waar studenten in de gezondheidszorg dit juist vaker doen. Gemiddeld haakt zo'n 16% van de studenten af in het eerste jaar, maar bij sommige opleidingen ligt dat percentage op ruim 40%. Ongeveer twee derde van deze uitvallers stapt over naar een andere hbo-opleiding, een derde verlaat het hbo helemaal.

De eerstejaarsuitval onder de groep mbo-studenten neemt de afgelopen jaren toe. Daar staat tegenover dat het vijfjarig diplomarendement onder studenten die afkomstig zijn uit het mbo juist iets beter is dan onder studenten die via het havo het hbo binnenkomen. Dit is een nuancering van het vaak geschetste beeld dat mbo-ers het significant slechter doen in het hbo.

Tot slot verschilt het studiesucces naar persoonskenmerken. Mannelijke studenten vallen vaker uit dan vrouwelijke studenten. Studenten met een niet-westerse achtergrond behalen aanzienlijk minder vaak binnen vijf jaar een diploma: gemiddeld lukt dat zo'n 35% van deze studenten (Bormans et al., 2015). Met name mannelijke studenten met een niet-westerse achtergrond hebben het moeilijk in het hbo.

Uit ander onderzoek, ook van Eiffers, blijkt dat mbo-studenten tijdens hun mbo-opleiding meer baat kunnen hebben bij een betere voorbereiding voor het hbo. Met name mannen geven meer hulp nodig te hebben bij het leren plannen<sup>6</sup>. Mbo-instromers in het hbo ervaren soms belemmeringen in hun kennisniveau of in de studievaardigheden die nodig zijn om succesvol te studeren in het hbo. Mbo-studenten die het eerste jaar goed zijn doorgekomen, geven aan dat ze het hbo-niveau uiteindelijk best aankunnen, maar dat ze in het mbo onvoldoende kansen hebben gehad om de bagage te ontwikkelen die nodig bleek om in het hbo een goede start te kunnen maken (Van den Broek, Eiffers, Braam & Warps, 2017). Ze merken op dat de manier van werken in het hbo behoorlijk afwijkt van het mbo, maar dat er weinig tijd is om daaraan te wennen.

Zowel de voorbereiding in de vooropleiding, als de tijd die het hbo studenten gunt om uit te vinden hoe ze hun studie het beste kunnen aanpakken, zouden kunnen worden aangemerkt als obstakel om aan de voorwaarden te kunnen voldoen om door te stromen naar de hoofdfase<sup>7</sup>.

<sup>4</sup> Bron: <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/doorstroom-van-mbo-naar-hbo>

<sup>5</sup> Zie o.a. L. Eiffers (2016), *Succesvolle loopbanen in en op weg naar het hbo: een ketenbenadering*. Lectorale rede. Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam

<sup>6</sup> Eiffers, L. en Vervoort, M. (2018). *Onderweg naar het hbo*. Lectoraat beroepsonderwijs, Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam.

<sup>7</sup> Eiffers, L. e.a.(2018). *Toegankelijkheid van het hbo*, Lectoraat beroepsonderwijs, Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, p.38.

### **Bevindingen n.a.v. 1<sup>e</sup> 100 dagen onderzoek**

- Bij mbo-studenten wordt de aansluiting minder goed ervaren dan bij overige studenten.
- De studielast wordt hoger dan verwacht ervaren dan bij studenten met andere vooropleidingen en de opleiding theoretischer.
- De aansluiting met de eigen kennis/vaardigheden wordt meer dan bij andere studenten, als positief ervaren.

*Bron: 1<sup>e</sup> 100 dagen -onderzoek De Haagse hogeschool.*

### **Factoren die kunnen bijdragen aan succesvolle samenwerking mbo hbo en daarmee aan een positieve doorstroom van mbo-studenten naar het hbo**

- Vind de juiste mensen die vanuit de verschillende onderwijsorganisaties werken aan verbetering van de doorstroom van mbo-studenten naar het hbo: mensen die in staat zijn om instellingscultuur en -gewoonten, taal, etc. weten te overbruggen.
- Wat helpt is een gezamenlijke visie op te stellen waarin gebruik wordt gemaakt van eenduidige begrippen. Samenwerking blijkt (vooral) gebaat bij vaart en snelle, concrete successen. Zo creëer je onderling vertrouwen én vertrouwen in het resultaat. Maak vooral een duidelijke, realistische planning met concrete en haalbare doelen.
- Voor een succesvolle samenwerking moet er draagvlak zijn: verschillende (management) lagen binnen de betrokken opleidingen en instellingen moeten weten wat er speelt. Blijf dicht bij de bestaande organisatie van de scholen. Zeker bij ingrijpende projecten als integratie van opleidingen, maar ook bij kleinere projecten, zoals het vormgeven van loopbaanleren, speelt draagvlak een belangrijke rol.
- Er moet ruimte zijn, fysiek en wat werkdruk en financiën betreft, om projecten uit te voeren: de ruimte die je geeft aan mensen te werken aan verbetering van de doorstroom.
- Grote projecten kosten tijd, en in die tijd kunnen er op allerlei niveaus dingen veranderen. Wees flexibel, houd vinger aan de pols, voer aan de hand van voortschrijdend inzicht veranderingen door.
- Wees je ervan bewust dat veranderingen op kunnen treden en dat je daarop moet (kunnen) anticiperen. Al met al kan gesteld worden dat samenwerken om de doorstroom te verbeteren vooral slaagt als alle betrokkenen de drive hebben er een succes van te maken.

O.a gebaseerd op:

*Mulder, J. P. Baay (2015) Verbeteren van doorstroom in de beroepskolom. Lessen uit de regeling Innovatiearrangement. 's Hertogenbosch: ECHO.*

Volgens Kappe (2017) gelden de volgende punten voor alle type studenten, ongeacht hun achtergrond of opleidingscontext.

- Gezien worden. De kans op studiesucces neemt toe wanneer de student het gevoel heeft als persoon belangrijk te zijn, ertoe te doen voor de instelling en dat het instituut om hem geeft als persoon. Een leeromgeving waarin studenten zich gemarginaliseerd en gedepersonaliseerd voelen ondermijnt het studiesucces. Gardner benoemt eind jaren negentig al dat hoger onderwijsinstellingen er goed aan zouden doen om bewust en pro-actief een gedegen 'induction programme' aan te bieden aan alle studenten, zodat zij zich ondersteund en welkom voelen (Gardner, 1986).
- Actieve betrokkenheid. Het principe van actieve betrokkenheid is eenvoudig: des te meer de student betrokken is bij zijn studie, des te groter de kans dat hij actief is, bij de les (aanwezig) is en goede studieprestaties behaalt, niet uitvalt en de opleiding afmaakt. Het gaat om de kwantiteit en kwaliteit van de tijd en energie die studenten investeren in binnen- en buitenschools leren (Kuh, 2001; Pascarella & Terenzini, 1991, 2005).

- Sociale en academische integratie. Voor studiesucces is interpersoonlijk contact, samenwerking en vorming van een sociaal en academisch netwerk tussen de student en medestudenten, docenten en staf belangrijk. Astin (1993) en Tinto (1993) maken daarbij onderscheid tussen sociale en academisch integratie. Sociale integratie refereert aan de mate waarin de student onderdeel uitmaakt van het sociale netwerk in de school, waar academische integratie verwijst naar het formele en informele contact met docenten en de staf.

Uit het onderzoek van Severiens (2011) blijkt dat thuis voelen op de opleiding, met name bij een grootschalige leeromgeving, een rol speelt in het behalen van studiesucces. Op het moment dat studenten zich thuis voelen op de opleiding, zetten ze zich meer in voor hun studie.

- Betekenis geven. Studiesucces is waarschijnlijker wanneer studenten betekenis vinden of een doel hebben in hun onderwijservaring; wanneer studenten relevante verbindingen ervaren of leren leggen tussen wat ze in de klas leren en hun (toekomstige professionele) leven (o.a. Ryan & Deci, 2000). Een gebrek aan persoonlijke doelen (korte en/of lange termijn) en de waargenomen irrelevantie van het curriculum zijn belangrijke oorzaken van studentuitval (o.a. Noel, 1985).

*Bron: Studiesucces: Verbinden als stap voorwaarts Dr. F. Rutger Kappe, 2017*

### **Onderwerpen om met elkaar in gesprek te gaan:**

- Hoe kunnen mbo-opleidingen, gezien de cijfers uitval en switch, studenten beter voorbereiden op de keus voor de juiste hbo-opleiding?
- Hoe kan Spirit4you hierbij ondersteunen?
- Gezien de grote verschillen m.b.t. uitval en switch per opleiding: hoe kunnen we van elkaar leren, zowel op mbo- als op hbo-niveau?
- Op welke wijze kan beter ingespeeld worden op het belang van hbo-studievaardigheden?
- Hoe kan Spirit4you hierbij ondersteunen?

**mbo  
-  
hbo**

# **Bijlage**



## Uitval na 1 jaar per hogeschool en opleiding met een mbo-vooropleiding

De uitval kan worden bekeken per hogeschool en per opleiding. Hierbij kan precies worden nagegaan wie er na 1 jaar is uitgevallen met een mbo-opleiding. Het gaat bij de gegevens die hier worden getoond om studenten die in schooljaar 2017-2018 in het hbo zijn ingeschreven en na 1 jaar niet meer staan ingeschreven.

Hieronder staat per hogeschool wat het uitvalpercentage van studenten met een mbo-vooropleiding is per bacheloropleiding voor de vier hogescholen:

- Haagse Hogeschool
- Hogeschool Inholland
- Hotelschool The Hague
- Hogeschool der Kunsten Den Haag

### • Haagse Hogeschool

De uitvalgegevens betreffen de locaties Den Haag, Delft en Zoetermeer<sup>1</sup>

Uitval/switch gegevens na 1 jaar in %	instroomjaar 2015	instroomjaar 2016	instroomjaar 2017	switch 2017
<i>Haagse Hogeschool, Bachelor</i>				
<b>accountancy</b>	22,5	33,3	30,0	42,0
<b>bedrijfskunde</b>	21,1	16,7	32,3	24,8
<b>bestuurskunde/overheidsmanagement</b>	0,0	0,0	12,5	75,0
<b>bouwkunde</b>	18,2	23,5	23,1	35,2
<b>chemische technologie</b>	33,3	0,0	0,0	25,0
<b>civiele techniek</b>	10,0	33,3	33,3	0,0
<b>commerciële economie</b>	17,5	8,3	10,0	28,8
<b>communicatie</b>	27,3	14,7	26,7	21,7
<b>communication and multimedia</b>	36,7	16,3	22,0	24,8
<b>elektrotechniek</b>	20,0	28,6	33,3	31,4
<b>europa studies</b>	11,8	13,6	13,5	43,4
<b>facility management</b>	17,0	21,2	29,5	22,8
<b>finance &amp; control</b>	26,5	25,7	23,4	47,4
<b>hbo-rechten</b>	0,0	15,6	6,7	36,6
<b>hbo-ict</b>	13,4	23,3	17,8	20,9
<b>huidtherapie</b>	12,7	26,2	1,9	0,2
<b>human resource management</b>	15,6	13,3	11,5	25,6
<b>industriële product ontwerpen</b>	25,0	40,0	15,8	17,5
<b>integrale veiligheidskunde</b>	0,0	20,0	25,0	62,5
<b>international business</b>	22,6	20,5	27,0	34,1
<b>mechatronica</b>	29,0	33,3	42,9	28,5
<b>mens en techniek</b>	0,0	31,3	31,3	12,6
<b>ondernemerschap &amp; retailmanagement</b>	16,2	23,0	15,9	27,3
<b>opl. leraar vo 1e graad in lichamelijke opvoeding</b>	12,8	23,9	20,0	6,4
<b>opleiding tot leraar basisonderwijs</b>	10,0	40,0	23,5	17,7
<b>opleiding tot verpleegkundige</b>	27,8	54,2	40,5	13,0
<b>pedagogiek</b>	34,0	34,0	21,9	25,4
<b>ruimtelijke ontwikkeling</b>	N.B.	33,3	33,3	0,0
<b>social work</b>	32,7	30,0	26,2	20,9
<b>sportkunde</b>	3,3	25,0	25,0	15,0
<b>technische bedrijfskunde</b>	33,3	37,5	21,4	28,6
<b>technische natuurkunde</b>	0,0	12,5	33,3	50,0
<b>toegepaste wiskunde</b>	25,0	0,0	100,0	0,0
<b>voeding en dietetiek</b>	20,6	34,1	28,8	71,2
<b>werktuigbouwkunde</b>	19,2	28,6	29,4	17,7
<b>Totaal</b>	<b>19,4%</b>	<b>24,6%</b>	<b>21,8%</b>	<b>24,6</b>

Bron: Vereniging Hogescholen

<sup>1</sup> Bron: Vereniging Hogescholen

De hoogste relatieve uitval en switch van mbo-ers is te vinden bij Mechatronica (2017: 42,9%), Verpleegkunde (40,5%), Electrotechniek (33,3%) en Technische Natuurkunde (33,3%). Lage uitval is te zien bij Huidtherapie (1,9%), Hbo-rechten (6,7%) en Commerciële Economie (10%)

#### • Hogeschool Inholland

Voor de selectie van gegevens is uitgegaan van de twee opleidingslocaties In Haaglanden: in Den Haag en in Delft<sup>2</sup>.

Uitval/switch gegevens na 1 jaar in %	instroomjaar 2015	instroomjaar 2016	instroomjaar 2017
<i>Hogeschool Inholland, Bachelor</i>			
<b>business studies</b>	5,9	31,6	0
<b>communicatie</b>	33,3	25	
<b>creatieve business</b>	35,7	26,3	32,4
<b>dier- en veehouderij</b>	14,3	25	23,1
<b>food commerce &amp; technology</b>	37,5	0	20
<b>landscape and environment management</b>			20
<b>luchtvaarttechnologie</b>	46,7	15,8	42,1
<b>opleiding tot leraar basisonderwijs</b>	25	38,5	18,2
<b>sociaal-juridische dienstverlening</b>	40	21,4	35,3
<b>social work</b>	21,1	23,1	24,1
<b>tuinbouw &amp; agribusiness</b>	0	33,3	33,3

Bron: Vereniging Hogescholen

De meeste uitval van mbo-ers is te vinden bij Luchtvaarttechnologie (42,1%) en Sociaal-Juridische dienstverlening (35,3%), De kleinste uitval is naast Businessstudies (0 %) bij de Pabo (18,2%).

#### • Hotelschool The Hague

De gegevens zijn weergegeven voor de vestiging in Den Haag.

Uitval/switch gegevens na 1 jaar in %	instroomjaar 2015	instroomjaar 2016	instroomjaar 2017
<i>Hotelschool The Hague, Bachelor</i>			
<b>hotel management</b>	13,3	12,5	7,1

De uitval van mbo-gediplomeerden is in 2017 gedaald naar 7,1%.

#### • Hogeschool der Kunsten Den Haag

Uitval/switch gegevens na 1 jaar in %	instroomjaar 2015	instroomjaar 2016	instroomjaar 2017
<i>Hogeschool der Kunsten Den Haag, Bachelor</i>			
<b>autonoom beeldende kunst</b>			
<b>docent muziek</b>			
<b>muziek</b>			
<b>vormgeving</b>	16,7	5,3	15,8

De uitval is na een aantal jaren lage percentages in 2017 gestegen naar 15,8%

<sup>2</sup> Bron: Vereniging Hogescholen